

Ústav pro jazyk český Akademie věd ČR, v. v. i.

INTERJEKCE V ROSOVĚ SLOVNÍKU

Mgr. Marta Šimečková, Ph.D.

KOSTELEČ NAD ČERNÝMI LESY, 20. 10. 2021

1. PÁR SLOV K METODOLOGII

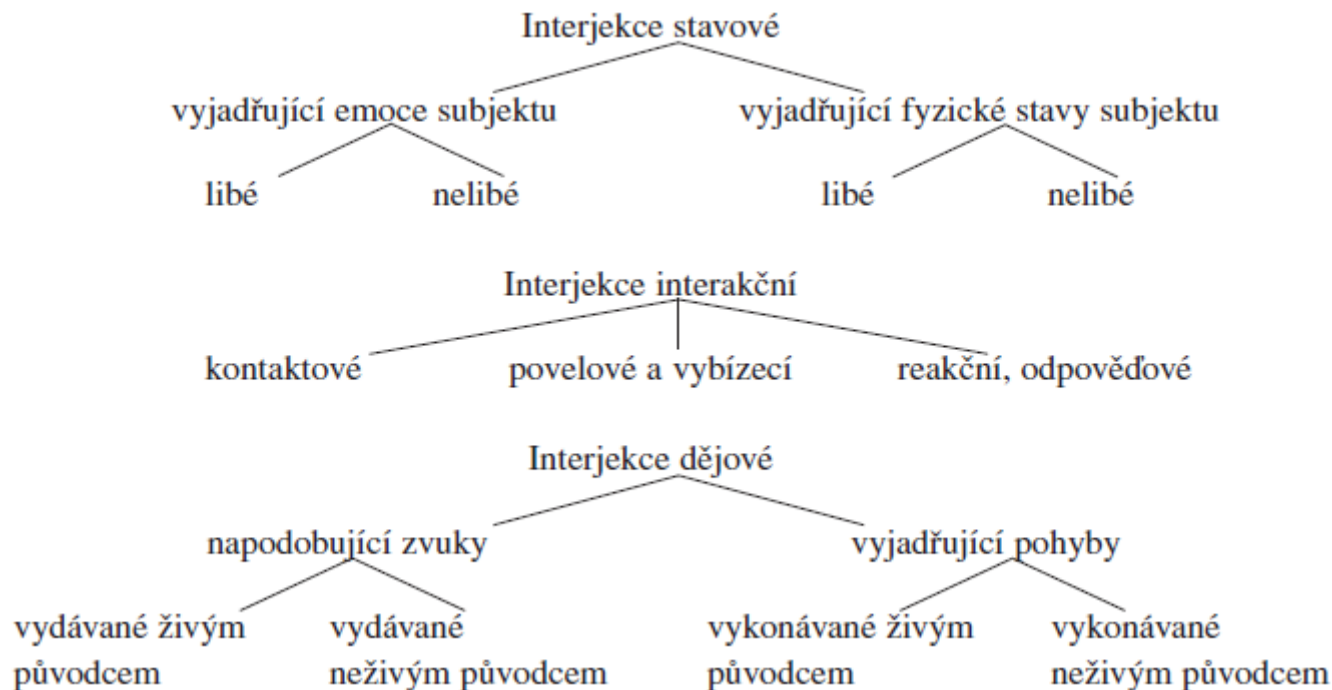
1.1 CHARAKTERISTIKA INTERJEKCÍ

- nesklonný slovní druh se specifickou funkcí (postoje a emoce mluvčího, kontakt s adresátem, napodobení zvuků)
- mluvená forma komunikace
- výpovědní význam, nikoliv lexikální jako u autosémantik
- primární i. × sekundární i. (ztráta flexe, slovnědruhovú transpozice)
- u některých variabilita pravopisná, hlásková, slovotvorná; různé anomálie + imitace flexe: *hurd* → *hurdy burdy*
- platnost větného ekvivalentu (sekundárně i role větného členu)

1.2 KLASIFIKACE INTERJEKCÍ

- různé přístupy:
  - a) i. primární a sekundární
  - b) i. domácího původu a přejímky
  - c) sémanticko-funkční klasifikace (zprav. 3 skupiny):
    - i. emocionální/expresivní/náladová/(po)citová
    - i. apelová/kontaktová/volní / vybízečí a upozorňovací
    - i. onomatopoická/zvukomalebná
- podrobně E. Kleňhová (2011)

1.2 KLASIFIKACE INTERJEKCÍ (PODLE E. KLEŇHOVÉ)

1.3 DILEMA PŘI VÝZKUMU INTERJEKCÍ VE STARŠÍCH FÁZÍCH ČEŠTINY

- možné přístupy při výzkumu interjekcí ve starších, zvláště jazykově reflexivních textech:
  - 1) přihlédnutí k současným kritériím (ahistorický přístup?),
  - 2) přihlédnutí ke zpracování interjekcí v dobových příručkách o češtině (nutnost zobecnění),
  - 3) slovnědruhovává informace zabudovaná přímo ve sledovaném zdroji (slovníky; ideální stav?)

2. ZDROJE K POZNÁNÍ INTERJEKCÍ V ČEŠTINĚ

(16. AŽ 18. STOLETÍ)

2.1 GRAMATIKY 16. AŽ 18. STOLETÍ

- překlad latinských interjekcí, jejich funkce v textu
- dělení interjekcí (alvarovská inspirace) a příklady (zprav. s lat. ekvivalenty) + poučení o rekcii
- Blahoslav: *bopomozi, měhoděk*
- Drachovský, Konstanc: *darmo, nadarmo, pozdě, veta; nu, nuže, vesele, zhuru, medle*
- Pohl: *táhni, klid' se*; ve 2. vyd. některá interj. řazena mezi adverbia (*hle, ej, měhoděk*)
- Tomsa: *chvála Bohu, dej Bůh, dobře, pryč, pryč s tím*
- Pelcl: *dař Pánbůh, dobrýtro, milý brachu, bohdá, pryč, kýho čerta, jdi k rasu, do pekla, kuš, zatraceně, stakramente, titi páti, hatla matla, ovšem, na mou duši, ticho*

- *mezisloví, meziházka* (Doležal); *proházka* (Rosa); *Zwischenwort, Empfindungswort*
- ještě Gebauer (1891) užívá termínu *mezislovce*

2.2 ROŠOVA ČECHOŘEČNOST

- kap. 29, De Interjectione (Proházka)
  - 1) i. dolendi et comminandi: *ach, auve, achacha, nastojte; ach běda, ach ouve*
  - 2) i. exclamandi: *ó, hej, hola, co to, cožo*
  - 3) i. admirandi: *á, ále, ájájáj*
  - 4) i. abominandi: *pfúj, pfi, hanba*
  - 5) i. indignandi: *och*
  - 6) i. irridendi: *hahá*
  - 7) i. ridendi: *chácháchá*
  - 8) i. gaudendi: *hej, hejsá, hejsasá, hosá, hoshosá*

3. INTERJEKCE V ROSOVĚ THESAURU

3.1 POSTAVENÍ INTERJEKCÍ V ROSOVĚ SLOVNÍKU

- 1) interjekce jako heslové slovo (viz též K. Fintesová, 2016) ✓
- 2) interjekce vystupující v definici významu ✓
- 3) interjekce vystupující v exemplifikacích ✗

3.2 INTERJEKCE JAKO HESLOVÉ SLOVO

- 105 hesel s jednočlenným hesl. záhlavím (*aj, bluňk, cvak, škrk*)
- 22 hesel se složeným heslovým záhlavím
  - 1) s opakováním téže interjekce: *ble ble ble, kap kap kap*
  - 2) s hromaděním variant téže interjekce: *ach ah*
  - 3) s hromaděním synonym: *hej, hejsá, hejsasá, hosá, hoshosá, hosaná*
- 1 vícečlenná i.: *tlachy machy*
- 7 interjekcí podřazených pod jiné citoslovečné heslo (*st sub ck; taf, tafi sub haf*)

3.2 INTERJEKCE JAKO HESLOVÉ SLOVO

- definice významu: hlas/hláhol (popř. štěkot, zpěv apod.) něčeho/někoho

br ,jest jeden hláhol‘

ach, ah ,hlas stonajícího‘

bé ,hlas ovčí‘

haf ,jest psí štěkot‘

šlah ,hláhol mrsknutí, mrštění‘

ble, ble, ble ,hláhol člověka kusu jazyku nemajícího aneb mluvit nemohoucího‘

3.2 INTERJEKCE JAKO HESLOVÉ SLOVO

- někdy detailní definice:

chřap ,jest hláhol od udeření tvrdou a dutou, však křehkou a podlomitedlnou věcí na tvrdou aneb tvrdou věcí na tvrdou a dutou, jako když udeří hrncem o zem aneb holí na hrnec, na hlavu etc., tehdy to udeření činí chřap‘

- výhradně latinské definice (ojed.):

kých ,est sonus sternutantis‘

hat ,vox pro dirigendis equis, significat *na pravo*‘

- okrajově výklad původu interjekce:

trusk, trusk ,a *tru* et *skok*, jest hláhol něčeho křehkého pod nohama lámání, jako by na něčem tvrdým posypaným šel a to polamoval‘

3.2 INTERJEKCE JAKO HESLOVÉ SLOVO

- jemné nuance v definicích významu:

fú ,hláhol větru, o němž říkáme, že fučí‘ × *fí* ,jest také větru, ale tenkého a ostrého hláhol‘

haf, *hafy*, *štěk* (popř. *vr*) × *blek* (štěně) × *taf*, *tafy* (malý pes)

kva/kvá (vrána) × *kvak* (žába)

3.2 INTERJEKCE JAKO HESLOVÉ SLOVO

- obecná tendence v Rosově slovníku: etymolog. výklady, hnízdování
→ ad hoc utvořená citoslovce, jinde nedoložená

cvrk ,zpěv žížaly, kteráž odtud též *cvrk* slove‘

ťuhý, ťuhý ,jest hlas nočního ptáka, jenž odtud *ťuhýk* slove, jinák *kalous* neb *kalousek*‘

3.3 PROBLEMATICKÉ „INTERJEKCE“

- neostrá hranice mezi interjekcemi a jinými slov. druhy
- pouze u 9 slov určeno Rosou, že se jedná o interjekci:

au interj. (když někoho pamatujeme)

aj interiectio monstrantis

ck interiectio silentii

hahá, hahá interj. irridendi

hej, hejsá, hejsasá atd. sunt interiectiones gaudendi; *hola, hej* exclamandi

hle inter. monstrantis

3.3 PROBLEMATICKÉ „INTERJEKCE“

- naopak často je interjekce (z dnešního hlediska) označena jako substantivum, zprav. jde o maskulina typu *bluňk, břink, buch, burc*
- nejednoznačné doklady (k tomu problematika imitace jiných slov. druhů, např. heslo *huj: neříkej huj, až přescočíš*), popř. absence dokladů, synonym
- matoucí definice významu (hláhol, zvuk, sonus, vox ap.), např. *pád* ,hlas zkácení nějakého‘
- matoucí synonyma: *hurdy burdy burc* ,velkým hurtem‘, syn. *horumpacem*

3.3 PROBLEMATICKÉ „INTERJEKCE“

- *aleluja/haleluja* ,hlas radosti a plesání znamenající chvalte Boha‘
amen ,jistě, pravdivě, staň se tak‘
- *běda* ,hlas nejtěžší pohrůžky a bolesti‘; *na bědu naříkati*
- *há* ,adv. rusticanum, vel quando Dominus cum servo loquitur (co?) quid?‘;
há, co pravíš?
- *ved’, vid’* (var. *ved, vid*)
- *nu, nuž, nuže* ,interj. hortantis (hlas nabádajícího)‘ × *nu tedy* adv. hortandi
- *ano* , slovce potvrzující, part. affirmativa‘
ne ,slovce odpírající‘
ba adv.

3.4 INTERJEKCE VYSTUPUJÍCÍ V DEFINICÍCH VÝZNAMU

- 21 dalších interjekcí, zprav. onomatopoických (zvířecí zvuky)
- snaha o výklad původu slov → neologizující tendence. Např. *bub* (sub *buben*; oproti nč. *bum*), *ža* (sub *žákám* ‚kříkati na někoho, hubu otvírati‘). Srov. i *kač* → *kačena* × *kach* → *kachna*
- v jediném případě užita pro výklad významu interjekce s odlišným slovním základem: ‚*hejsasa* křičím, vykřikuji, pokřikuji‘ (sub *výskám*)
- v jediném případě vystupují dvě různé interjekce: *fí* + *třesk* (sub *trefím*)

3.4 INTERJEKCE VYSTUPUJÍCÍ V DEFINICÍCH VÝZNAMU

- zpravidla české definice:

buben ,od hlaholu, kterýž dává *bub, bub* etc.‘

kavka ,od svého zpěvu *kav, kav, kav* tak nazvaná‘

čejka ,od hlasu *čěj, čěj*‘

pěnice ,ptáček od zpěvu svého (*peň, peň, peň*)‘

stříhám ,od hláholu, kterýž se tu dělá, *střih, střih, střih* etc. nužkami krájím‘

- latinské definice:

řehtám ,ab ipsa equi voce *řehhh*‘

kačena, l. **kachna** ,a propria voce *kač, kač kač* aneb *kach, kach, kach*‘

krkavec ,a propria voce *krk, krk, krk* sic appellatur‘

3.4 INTERJEKCE VYSTUPUJÍCÍ V DEFINICÍCH VÝZNAMU

- výjimečně slova onom. původu bez uvedení interjekce:

kvičím ,hlas svinský, jako svině křičím‘

řezám ,od vrzavého hlasu řezání, t. krájím‘

šveholím ,hlas vlaštovice dávám‘

kdákám ,jest hlas slepičí‘

kvokám ,jest hlas slepice, škřečím‘

škřečím ,hlas takový dávám jako slepice, kvokám, kvoči‘

4. SHRNU TÍ

- zjištěno 169 interjekcí, konkrétně:

typ interjekce	abs. výskyt	podtyp + příklady	abs. výskyt
i. dějová, onomatopoická	127	neživý původce (lisk, vrz)	80
		živý původce (bé, kých)	47
i. interakční	22	povelová (hle, hat)	12
		kontakťová (há, kukuk)	6
		reakční (ano, ne)	4
i. stavová	20	v. emoce (hahá, huj)	14
		v. fyzický stav (ach, ouve)	6

POUŽITÁ LITERATURA (VÝBĚR)

ROSA, V. J. *Thesaurus Linguae Bohemicae*. [online]. Kolektiv editorů. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., oddělení vývoje jazyka 2008 [cit. 18. 10. 2021]. Dostupné z: https://bara.ujc.cas.cz/slovniky/rosa/rosa_uvod.html.

FINTESOVÁ, K., 2013. *Mikrostruktura hesel v Thesauru linguae bohemicae Václava Jana Rosy*. Magisterská diplomová práce. Brno: Ústav českého jazyka FF MU.

KLEŇHOVÁ, E., 2011. Pojetí interjekcí v některých českých mluvnicích. *Naše řeč* 94, s. 242–255. ISSN 0027-8203.

OSOLSOBĚ, K., 2017. Citoslovce. In: *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. [online]. Eds. P. Karlík, M. Nekulá, J. Pleskalová. Brno: Masarykova univerzita [cit. 18. 10. 2021]. Dostupné z:

URL: <https://www.czechency.org/slovník/CITOSLOVCE>.

ŠTĚPÁN, J., 2012. Interjekce vyjadřující údiv (překvapení, úžas). *Naše řeč* 95, s. 70–84. ISSN 0027-8203.

ŠTÍCHA, F. a kol., 2013. *Akademická gramatika spisovné češtiny*. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-2205-9.

VOLEKOVÁ, K., 2011. Staročeské interjekce hněvu a posměchu. *Linguistica Copernicana* 3, s. 203–209. ISSN 2080-1068.

VONDRÁČEK, M., 1998. Citoslovce a částice – hranice slovního druhu. *Naše řeč* 81, s. 29–37. ISSN 0027-8203.

Děkuji za pozornost.

Příspěvek vznikl na základě řešení projektu č. DG20P02OVV029 Nářečí českého jazyka interaktivně. Dokumentace a zpřístupnění mizejícího jazykového dědictví jako nedílné součásti regionálních identit; poskytovatel podpory Ministerstvo kultury, Program NAKI II.

Ústav pro jazyk český Akademie věd ČR, v. v. i.